

מאכלת הטוב המחלט – מאמר שלישי

השאיפה לאידאל שמימי קהור שוחטת את המציאות עד דם, אך ההשלמה הסדומית עם השקט מקפיאה את פעימת הציים. האם תפקידם לעמוד בקרב?
הסתירה ולדמם אותה לפני ה', או שתעדיף להקטיע את נקירך בשם השלמות?

ז. אברהם: לעמוד בקרב

אברהם חי בתוך שני הכישלונות. לפי חשבון חז"ל הוא היה בן ארבעים ושמונה בשנת הפלגה, ונמרוד, ראש הדור הזה, השליך אותו לכבשן. ואחר כך, כל חייו בארץ כנען, סדום נמצאת לא רחוק ממנו, ולוט בן אחיו גר בתוכה. אברהם איננו בורח מן השבר. הוא חי בתוכו, ומראה איך עומדים בו.

ואברהם איננו האדם שלא עבר את המשברים האלה. הוא יודע שהעולם רע לפעמים, שלוט מנצל את טובו, שישמעאל אינו יכול להישאר בביתו בכל מצב, ושאנשי סדום רשעים. ובכל זאת הוא מסרב להגיע למסקנה של דור הפלגה או של סדום. **אברהם אינו חוזר לתמימות של בראשית. הוא חוזר לטוב של בראשית, אחרי שכבר למד את כל מה שלימד אותו נח.** הוא יודע שיש אדמה ויש קוצים, שיש רמאות ויש ניצול. הוא יודע להיפרד, והוא יודע לצאת למלחמה. אבל הוא אינו מוכן לומר שהטוב האלוקי אינו שייך לעולם הזה. ומדוע הוא מסוגל למה שהאחרים אינם מסוגלים? מפני שכולם חושבים שהסתירות בעולם צריכות הכרע, ולא זו בלבד, אלא שהם עצמם מבקשים להכריע: או טוב מוחלט או מציאות, או חסד בלי גבולות או גבולות בלי חסד. ואברהם אומר: **אינני מסוגל להכריע, אבל אינני מוכרח להכריע. יש מי שמחזיק את שני הדברים יחד.**

ואת העמידה הזאת אפשר להבין רק כשרואים את אברהם בתוך החיים עצמם. אברהם יודע מהו הטוב האלוקי, והוא רוצה אותו שלם. אבל מן הרגע שהוא יוצא לדרך, הוא מגלה שהטוב הזה אינו יכול להתממש בשלמותו במעשה אחד. בבראשית נאמר **"ויהי אמר"**, ומיד **"ויהי כן"**. אצל אברהם הרצף הזה נשבר: הקב"ה מבטיח, והמציאות אינה מתיישרת לפי ההבטחה. וכך בכל תחנה בחייו. כדי להציל הוא נאלץ להילחם, כדי לשמור על הברית הוא נאלץ להרחיק, ואפילו הברכה שהוא מקבל יוצרת מציאות שאי אפשר לחיות בה יחד. נלך אחרי בתחנות האלה, ונראה מה הוא עושה עם הטוב שלא נכנס במעשה.

תחנות אלו שנעבור, הן נקראות בפי רבותינו עשרה ניסיונות שנתנסה בהם אברהם אבינו, ולפי דרכנו במאמרנו, הן כולן ניסיונות שבהם אברהם הצדיק הטוב, שרוצה להידבק במקור הטוב, עומד מול מציאות נשברת שוב ושוב, כאשר הארץ תמיד חוצצת בינו לבין הטוב האלוקי היורד מן השמים, ואברהם עומד באמצע שמיא וארעא. ונבוא ונבאר.

הרעב. אברהם עזב את ארצו, את מולדתו ואת בית אביו, מפני שהקב"ה אמר לו **"לך לך"**. ורש"י מפרש: להנאתך ולטובתך. הוא הולך אחרי טוב שהובטח לו, **"ואעשך לגוי גדול ואברכך"**. וכשהוא מגיע אל המקום שבו הטוב אמור להתממש, הוא מוצא רעב. רש"י מדגיש שהרעב היה בארץ ההיא לבדה, ומנסח את הניסיון: שאמר לו ללכת אל ארץ כנען, ועכשיו משיאו לצאת ממנה. נצייר לעצמנו את אברהם עומד בשדות היבשים. אנשי ביתו רעבים, הצאן הולך ומתמעט, וההבטחה עוד מהדהדת באוזניו. אותו קול שהכניס אותו לארץ עומד עכשיו מאחורי הכורח לצאת ממנה.

את ביתו הוא אינו יכול להאכיל בהבטחה, ולכן הוא יורד למצרים. אבל הוא יורד **"לגור שם"**, ולא להשתקע. וכשהרעב חולף, התורה מדיקת לאן הוא חוזר: **"אל מקום המזבח אשר עשה שם בראשונה, ויקרא שם אברם בשם ה'".** הוא נאלץ לעזוב את הארץ, ואינו עוזב את ההבטחה. הוא ממשיך לשמוע אותה גם כשאין לה זכר בשטח.

לוט. בפרשת לוט הקרע חריף יותר, כי כאן הוא נולד דווקא מתוך הצלחת הברכה. התורה מספרת שגם ללוט, **"ההלך את אברם"**, היו צאן ובקר ואוהלים. ורש"י שואל: מי גרם לו שהיה לו זאת? הליכתו עם אברם. הטוב שסביב אברהם מתפשט ומיטיב עם הקרובים אליו. כך נראה הטוב האלוקי כשהוא פועל כמו שצריך. אברהם מיטיב, והוא יודע להיטיב, הוא מרעיף על לוט כפי מידת החסד של אברהם. ומה קורה בעקבות ההרעפה הזאת? **"ולא נשא אתם הארץ לשבת יחדו, כי היה רכושם רב"**. השפע גדל, והאפשרות לשבת יחד

מצטמצמת. היינו מצפים שהברכה תחבר את המשפחה ותאפשר לה לחיות ברווחה. בפועל הברכה נעשית מקנה, המקנה צריך מרעה, המרעה מוגבל, וההתרחבות של האחד נעשית הדוחק של השני. ועל זה פורץ ריב בין הרועים, ורש"י אומר שרועי לוט רעו בשדות של אחרים. המאמר כולו שואל מה הארץ מסוגלת לשאת, והפסוק עצמו עונה כאן: **"ולא נשא אתם הארץ"**.

ואברהם עומד עכשיו במצב שבו האחוה עצמה דורשת פרידה. אם יתעקש על ישיבה משותפת בשם האחדות, הוא יחריב את האחוה שביקש לשמור. לכן הוא אומר **"אל נא תהי מריבה ביני ובינך... כי אנשים אחרים אנחנו... הפרד נא מעלי"**. וגם הפרידה הזאת מחזיקה בתוכה קרע. במדרש רבה, רבי יהודה אומר שהקב"ה הקפיד על אברהם בשעה שנפרד ממנו לוט: לכל הוא מדבק, וללוט אחיו אינו מדבק? ורבי נחמיה אומר להפך, שהקפידה הייתה בשעה שלוט הלך עמו. אותו מעשה נתבע משני צדדיו. **אברהם נפרד מלוט, והאחוה ממשיכה לתבוע ממנו את שלה.** וכשלוט נשבה, התביעה הזאת מוציאה אותו למלחמה.

מלחמת המלכים. **"וישמע אברם כי נשבה אחיו"**. התורה קוראת כאן ללוט "אחיו", אותו לוט שנפרד ממנו. אברהם מריק את חניכיו, שלוש מאות ושמונה עשר איש. הוא רודף אחרי צבאות ארבעת המלכים עד דן, נלחם בהם בלילה, ומשיב את לוט ואת כל השבי. הוא יצא להציל אדם. אבל בעולם שבו הוא חי, הצלת השבוי מחייבת מלחמה, והיד שמבקשת להחזיר חיים נאלצת גם ליטול חיים. **כאן החסד מוכרח לעבור דרך מעשה של הריגה.**

והתורה אינה נותנת לניצחון לסגור את הסיפור. מיד אחריו נאמר: **"אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם במחזה לאמר, אל תירא אברם, אנכי מגן לך"**. ממה מפחד המנצח? רבי לוי אומר במדרש שהיה אבינו אברהם מתפחד ואומר: שמה היה בין האוכלוסין שהרגתי צדיק אחד, ירא שמים אחד. ורש"י מפרש **"אנכי מגן לך"**: מן העונש, שלא תיענש על כל אותן נפשות שהרגת. והקב"ה מרגיע אותו במשל. אדם עבר לפני פרדסו של מלך, ראה חבילות של קוצים, ירד ולקח אותן. כשראה אותו המלך, התחיל האיש להסתתר. אמר לו המלך: חסכת לי פועלים רבים, בוא וקח שכרך. אותם אוכלוסין שהרגת, קוצים כסוחים היו.

ושימו לב מי זקוק כאן להרגעה: האדם שניצח במלחמת הצלה. ההצלחה אינה משתיקה אצלו את השאלה על אדם אחד שאולי נהרג. כאן אברהם עומד ממש מול דור הפלגה. בוני המגדל, כשנפל אדם, לא שמו לב, כי היו עסוקים בבניין הגדול. אברהם, אחרי שהציל את אחיו וניצח ארבעה מלכים, עדיין חושש מפני אדם אחד שאולי אבד בתוך המעשה הגדול. הידיעה על מחירה של המלחמה אינה משאירה אותו בבית, והוא אינו מפקיר את השבוי. **הוא פועל בתוך העולם הקשוח, ואינו מרשה לעצמו להיעשות קשוח כמותו. הוא קרוע ונלחם!!!** ואת הכאב והלב הפצוע, בין הטוב המוחלט לרוע המשתולל, הוא אינו מתיימר לפתור. הוא נושא אותם לפני הקב"ה, שופך שיחו לפני אלוקיו. ושומע מאת האלוקים **"אנכי מגן לך"**. אני עומד שם. אני שומר ומגן על נשמתך.

מכניס האורחים. סדום אמרה **"בואו ונשכח תורת רגל מארצנו"**. כבר אמרנו והסברנו את הפילוסופיה של הסדומניקים: הם מבינים היטב את כוח הניצול והרוע שמשתולל בעולם. והם שומרים על גבולות ברורים. 'שלי שלי, שלך שלך'. חיה ותן לחיות!! היססמא של רבים מאוד מתושבי העולם כיום.

ואברהם, ביום השלישי למילתו, בחום היום, רואה שלושה אנשים ורץ לקראתם, ואומר **"יוקח נא מעט מים ורחצו רגליכם"**. את הרגל שסדום מגרשת, אברהם רוחץ. אברהם איננו תמים. הוא יודע ומבין היטב מול מי הוא עומד: ערבים שברגע של חולשה הם 'גונבים' לו את התכשיטים של אשתו. אבל אברהם אינו מוותר על החסד בגלל שיש מי שמנצל אותו.

ויש כאן תמונה שמסכמת את כל התחנות, שכן כל אחד מהם בונה מבנה אחר. נח בונה תיבה, מקום מוגן מפני העולם, ובסוף **"ויסגר ה' בעדו"**. דור הפלגה בונה מגדל: הוא אינו מסתפק בהגנה, הוא רוצה להבטיח שלא יהיה עוד מבול, ולהגיע עד השמים. סדום

יושבת בשער, וסוגרת אותו בפני כל מי שבא מבחוץ ועלול לדרוש ממנה משהו. ואברהם חי באוהל, ועליו נאמר **"והוא יושב פתח האהל כחום היום"**. לא בפנים ולא בחוץ, אלא בפתח. אוהל איננו מגדל, וגם איננו חומה. יש בו מקום מוגן, ויש בו פתח שדרכו נכנסים אורחים. **אברהם יושב בפתח.**

התפילה על סדום. וכשהקב"ה מגלה לו שסדום עומדת להיחרב, הוא מתפלל: **"השופט כל הארץ לא יעשה משפט?"**. והוא מחפש בתוך סדום את הצדיק. חמישים, ארבעים וחמישה, ארבעים, שלושים, עשרים, עשרה. הוא אינו מוותר על סדום, וגם אינו מכחיש את הרע שבה. הוא מביא את השבר לפני הקב"ה.

אברהם יודע ומכיר את הפילוסופיה המשומנת של 'שלי שלי שלך שלך'. יש בסדום מערכת הגיונית. אבל בדיוק זו הנקודה שמכעיסה את הקב"ה. הרשעות בגבול החוק. והציניות בלבוש הסדר. סדום אינה מוכנה לעמוד בחיבוטי הנפש מול הניצול והתרסקות הטוב מול העולם הקשוח. לכן היא סוגרת את השערים מבעוד מועד.

בתפילה אברהם על סדום אברהם אבינו אומר לקב"ה שלא ניתן לקיים עולם מול הטוב המוחלט, כיון שהטוב המוחלט גוזר מוות על הרשעים שליבם אטום. ואילו העולם הזה מכריח את האדם להיחשף לשבר הקיומי של אטימות לב. וכמבואר במדרש: אמר לו הקדוש ברוך הוא: אברהם **"אהבת צדק ותשנא רשע"** אהבת לצדק את בריותי ותשנא רשע מאנת לחייבן, **"על כן משחך אלקים אלקיך שמו ששון מחביריך"** מהו מחביריך? מנח ועד אצלך עשרה דורות, ומכלם לא דברתי עם אחד מהם אלא עמך. אברהם מעורר את הנקודה הצדיקית שבסדום, שיצאה סך הכול להגן על עצמה מפני הטוב החמקמק שבעולם של מטה. עומק טענת השופט כל הארץ הוא שהשופטים בעולם הזה יודעים ומכירים היטב את השבר שהצדק מתמודד מולו.

תשובתו של הקב"ה לאברהם היא בדיוק זו, הצדיקים אמורים להילחם בשבר ולא להשלים עמו!! בדיוק כמעשיו של אברהם. עצם המציאות שהקב"ה ביקש את תפילת אברהם על סדום הוא זה: ללמד את הבריות שאברהם יודע ומכיר את הצד החיובי של סדום, שביקשה עולם מתוקן והגון של שלי שלי שלי. ואכן ניתן לבקש שם גם צדיקים של ממש. אך הקב"ה שונא את המסקנה של סדום. ואוהב את הקרע שאברהם אבינו עומד בו.

"ואברהם עודנו עומד לפני ה'". זו ממש העמידה בקרע. אברהם רואה כיצד שוב מקור הטוב נהפך לאש וגופרית על הארץ. והוא נשאר עומד לפני ה'. ולמחרת, אחרי שסדום נהפכה והתפילה לכאורה לא הועילה, נאמר **"ויושכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם את פני ה'".** חז"ל לומדים מכאן שאברהם תיקן תפילת שחרית. ככה בדיוק! האדם קם בבוקר ורואה את הטוב המוחלט מעורב באש וגופרית של סדום. והוא נעמד להתפלל שחרית. ונשים לב: אברהם מתקן את תפילת שחרית, מיד אחרי שלא נענה בתפילתו על סדום! **התפילה: הרבה יותר ממה שהיא בקשה מלפני הקב"ה. היא עמידה מול הקב"ה.** ומיד אחר כך התורה אומרת: **"ויוזכר אלקים את אברהם, וישלח את לוט מתוך ההפכה"**.

ישמעאל. כשהקב"ה מבשר לאברהם על יצחק, המילים הראשונות שיוצאות מפיו הן על הבן שכבר יש לו: **"לו ישמעאל יחיה לפניך"**. ורש"י מפרש: יחיה ביראתך. זו תקווה של אב, שהבן שכבר עומד לפני יהיה חלק מן הטוב שנסמך לו. אבל הברית אינה יכולה להכיל בבית אחד את כל מה שהאב מבקש להחזיק באותו בית. שרה אומרת **"גרש האמה הזאת ואת בנה"**, והתורה מעידה: **"וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אודות בנו"**. שוב: הטוב שאברהם מקבל מהקב"ה, בן כמו ישמעאל, מתרסק מול המציאות, בתוך הבית של אברהם. ואברהם אבינו השותת שופך ליבו לפני הקב"ה, והקב"ה עומד עמו בתוך הכאב הזה ואומר לו: **"אל ירע בעיניך... כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקלה, כי ביצחק יקרא לך זרע"**. **הקב"ה מחזיק עם אברהם את השבר.**

ונצייר את הבוקר הזה: **"ויושכם אברהם בבקר"**. הוא קם מוקדם ולוקח בעצמו לחם וחמת מים. הוא נותן אותם על שכמה של הגר, ואת הילד, ומשלח. היד שמשלחת היא אותה יד שהכינה את הלחם. אברהם אבינו, שהכניס ערבים זרים לתוך ביתו, עוזב הכול ומתמסר אליהם בשלישי למילתו. מצטווה כאן מקור הטוב לשלח את ילדו מן הבית, לעבר הלא נודע.

אהבת אברהם אבינו לישמעאל ממשיכה גם אחרי שגורש. והיא מתפרשת בפסוק בהמשך: במעשה העקידה. שם אומר הקב"ה **"קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת"**, ורש"י מביא את תשובתו של אברהם: **"שניהם אני אוהב"**. זה נאמר אחרי השילוח, כמבואר בפרקי דרבי אליעזר שישמעאל חזר לבקר את אביו. השילוח של ישמעאל לא שניה את הלב של האב הגדול. אברהם לא הפך בדיעבד את הבן ששילח לבן שמעולם לא היה ראוי לאהבתו. **הברית עם יצחק, הבן הנבחר והמקודש, מחייבת את אברהם להבחין בין הבנים, אבל האהבה נשארת גם אחרי ההבחנה.** והכאב שלו הוא

עדות ברורה: ההכרעה לא מחקה את הטוב שלא היה אפשר לממש בתוך הבית. אברהם אבינו מלמדנו קרע מהו.

ישמעאל והקרע שלנו. לפני זמן קצר ישבתי עם אדם מלומד, איש טוב לב באמת. התפעלתי ממנו מאוד, ונהניתי מחכמתו, מרוחב השכלתו ומטוב ליבו. הוא היה בחור חרדי למדן ועובד לכל דבר, ומחמת ייסורי נפש וטרגדיה שעבר, עזב את דרכו הטהורה והמקודשת. הלב נחמץ לראות עלם חמודות בחור לתפארת, שנפל קורבן לתככי מזימות העולם. אך את זה נשמור לפעם אחרת.

במהלך השיחה הוא סיפר שהוא נוסע בין הערבים בארץ וגם בעולם, והוא מדבר איתם כאילו שהוא אחד מהם. בתוך הדברים חזר שוב ושוב על המוטו שלו: מי שהוא אחד מהם, הם לא מזיקים לו. בהמשך התחיל לדבר על מדרגתו של ישמעאל, ואז הוא חזר 'לעולם של חז"ל' ועיניו החלו להאיר באור יקרות והתלהבות: בתחילה הוא ציין לדברי המדרש שאברהם הלך לחפש את ישמעאל במדבר אחרי שגירש אותו. והזכיר עוד כמה מאמרים בפרקי דרבי אליעזר ובילקוט. ומשם עבר לדבר נגד אלה שאינם מבינים את בשורתו של ישמעאל, ושלישמעאל יש חלק בארץ לפחות כמו ליהודים, שריה גם הוא יורש של אברהם. וכמובן שמיד נכנס ל'סוגיות החמורות' של ימין ושמאל.

כשישבתי איתו הרגשתי ממש את מה שאני מנסה להסביר במאמר הזה. החסד שלו מושפע מאוד מהתבונה האנושית לה הוא נכסף בעולם המערבי, ולכן הוא נוטה כולו לצד אחד. הוא אינו מסוגל להכיל את העובדה שרבים מן האנשים שהוא מתרועע איתם, אנשים שבאמת לעולם לא ירצחו יהודי חס ושלוש ואפילו יביעו סלידה מכך, מאמינים בכל זאת שצריך לגרש את היהודים מן הארץ, או לפחות שהיהודים יהיו כנועים תחת שלטונם. ואני כותב זאת בלשון המעטה. הטוב שלו אמיתי, אבל הוא טוב לפי אמות המידה של בני האדם, ולכן אין בו מקום לסתירה.

הטוב שלו עומד מול בני האדם הקיצוניים, שאומרים שצריך להרוג את הערבים. לשחוט אותם. וזה מקומם את מי שמלומד ואמון על הטבה עם הבריות. בפרט שמסתמא גם דעת תורתנו הקדושה היא כך, שאסור לומר ולעשות כן [וזה נושא בפני עצמו בע"ה]. מה שקורה הוא: אלה סוגרים את הלב לגמרי, ואלה פותחים אותו עד שאין בו עוד גבול. ושניהם בורחים מאותו מקום.

כי לחיות בתוך הסתירה הזאת, לדעת את הייחוס ואת המדרגה של ישמעאל, להבין את המשמעות של 'בן של אברהם אבינו', ובכל זאת להבין שהתורה אינה רוצה שנטה אליו יותר מדי בחסד, זה בדיוק הקרע שאנחנו מדברים עליו. זה כבר עדין וחמקמק מדי לרוב בני אדם. וזה המקום שבו עומד אברהם אבינו. הוא מגרש את ישמעאל, ובאותה שעה ממשיך לאהוב אותו. בפרקי דרבי אליעזר מסופר שאחרי שלוש שנים הלך אברהם לראות את ישמעאל בנו במדבר, ונשבע שלא ירד מעל הגמל במקום שבו ישמעאל שרוי. הוא הולך אל הבן שגירש, ואינו יורד מן הגמל. **אהבה שאינה מוותרת, וגבול שאינו מתבטל, במעשה אחד.** גבורות אב המון גויים!

והסוף של הסיפור מלמד לאן מובילה הדרך הזאת. כשאברהם נפטר נאמר **"ויקברו אותו יצחק וישמעאל בניו"**, וחז"ל אומרים, ורש"י מביא, שמכאן שישמעאל עשה תשובה, והוליד את יצחק לפניו. זו התוצאה של התנהלות שנמסרת לקב"ה. אברהם לא פתר את השבר לבד. הוא לא נטה כולו לישמעאל, וגם לא סגר את ליבו בפניו. הוא הקריב את השבר לכוחו הנשגב של אבינו שבשמים. התוצאה של מי שעושה כך: בסופו של דבר גם ישמעאל הכיר בכך, ונתן ליצחק ללכת לפניו. זה סוד התשובה של ישמעאל: לא שאברהם ויתר על הגבול, אלא שישמעאל עצמו התקרב לאלוקים.

ברור לנו, שאם נזכה לילך בדרכו של אברהם גם כיום בארצנו הקדושה, ונשכיל להקריב את השבר הגדול לפני אבינו שבשמים, נזכה אף אנו להתגשמות המשך דרכו של ישמעאל. **ונזכה לראות את התגלות הנהגות הנשגבת של הקב"ה. היודע ומכיר את כל גנוי נסתרות הלב. יודע ומגיד תעלומות שברי כל הנפשות.** והוא זה שיודע כיצד מנהלים ומרפאים את השבר הגדול שבו נברא העולם.

העקידה. עד כאן אפשר היה לומר שיש הבטחה טובה, ויש עולם שמקשה על מימושה. בעקידה הסתירה מגיעה כביכול אל תוך דבר ה' עצמו, כפי שאברהם מסוגל להבין אותו. הוא שמע **"כי ביצחק יקרא לך זרע"**, ועכשיו הוא שומע **"קח נא את בנך... והעלהו שם לעולה"**. המדרש שם בפיו את התמיהה: אתמול אמרת כי ביצחק יקרא לך זרע, חזרת ואמרת קח נא את בנך! בסוף מתברר שלא נצטווה לשחוט. אבל אברהם נדרש ללכת בדרך שלושה ימים, לפני שהתברר לו איך הבטחה והצינוי עומדים יחד.

והמדרש מצייר את הרגע עצמו. בשעה שאברהם שולח את ידו ליטול את המאכלת, **"עיניו מורידות דמעות, ונופלות דמעות לעיניו של יצחק מרחמנותו של אבא, ואף על פי כן הלב שמח לעשות רצון יוצרו"**. שתי התנועות באות יחד. הציות אינו מבטל את הרחמנות, והרחמנות אינה מבטלת את הציות. **בעקידה אברהם מוותר על הדרישה שהטוב האלוקי יהיה מובן לו בשלמותו לפני שהוא עומד**

לפניו. הוא אינו יודע לחבר את כל מה שנאמר לו, וגם אינו מוחק אחד מן הדברים כדי לקנות לעצמו עולם פשוט ולא מורכב.

מעשה העקידה אינו מאורע חד פעמי, הוא דפוס שחוזר על עצמו אצל כל הורה והורה. כל מחנך ומחנך. ואני מציע לכל אחד לעצום עיניים במקום שקט, ולנסות לשמוע את המילים 'אתמול אמרת לי... והיום אתה אומר לי...' שוב ושוב. אתמול והיום. עד שפתאום האדם ימצא שעניני דומעות, וליבו מבעבע, והוא מקריב את השבר והקרע שלו לפני הקב"ה.

ואחרי שראינו את אברהם מול לוט, מול ישמעאל ומול סדום, כדאי לעמוד על הבחנה דקה שאולי לא שמים לב אליה בתחילה. כאשר אנחנו אומרים שאברהם עומד בקרע, לכאורה זה אומר שהוא לא נוקט עמדה אלא עומד בקרע. וזו טעות שרבים נופלים בה, כיון שאכן עצם המושג של להיות בתוך הקרע הוא קשה ומורכב. וכיון שכבר הבין אותו האדם, הוא מוצא אותו נוח לשהות בו.

וכאן מונח החידוש העמוק. האדם פעמים רבות מוכרח להכריע מה לעשות, אבל הוא אינו מוכרח להכריע שאחד משני הערכים הוא שקר. אברהם מכריע שישמעאל צריך לצאת מביתו, וישמעאל נשאר ראוי לאהבתו. הוא מרחיק את לוט, והאחוה נשארת במקומה. הוא מכיר ברשעותה של סדום, ומתפלל עליה. זו הבחנה אדירה, בין הכרעה של מעשה לבין ביטול של ערך. האדם אינו יכול להיות בלי להכריע, אבל הוא יכול להכריע במעשה, ולהשאיר בחיים את הערך שלא זכה להתממש. דור הפלגה הכריע שהמציאות צריכה להיעלם מפני הטוב. סדום הכריעה שהטוב צריך להיעלם מפני המציאות. אברהם מכריע מה נכון לעשות, ואת מה שנשאר, את הסתירה עצמה, הוא מביא לפני הקב"ה. זה הדין שפוסק כדין ומתפלל על החיוב, וזה אברהם שמשלח וממשיך לאהוב.

וכך ההבחנה הזאת, בין הכרעה במעשה לבין ביטול של ערך, מקבלת עומק של חיים. אברהם לומד אותה תחנה אחר תחנה. בכל פעם הוא נדרש לעשות מעשה, ומגלה שהמעשה אינו יכול לשאת בתוכו את כל הטוב שהוא מכיר. ברעב הוא עוזב את הארץ, בלוט הוא נפרד מאחיו, במלחמה הוא הורג כדי להציל, בישמעאל הוא משלח בן שהוא אוהב, ובעקידה הוא הולך בדרך שאינו מבין. **ואת מה שלא נכנס במעשה, הוא אינו משליך מן הלב. הוא ממשיך לשאת אותו לפני ה'.**

ה. בנפש: חמש תחנות ותפילה

כל מה שתוארו איננו רק סיפור על הדורות הראשונים. זה מסלול שאדם עובר בחייו, ולפעמים יותר מפעם אחת.

התחנה הראשונה היא האידאל. האדם הצעיר רואה את העולם מצד הבורא. הוא רוצה ללמוד כמו שצריך, להתפלל כמו שצריך, לבנות בית מושלם. זו בראשית שבתוכו.

התחנה השנייה היא המשבר. המציאות אינה עומדת באידאל, והאדם, בשם הטוב, מוחק את מה שאינו מושלם. זה המבול שבנפש.

התחנה השלישית היא קבלת המציאות. האדם לומד להיות עם העולם כמו שהוא. סדר של שלוש שעות שאינו נשבר, במקום עשר שעות מדומיינות. הילד הזה, ולא הילד הדמיוני. זה נח שבנפש. ואם הוא מפסיק להתפלל, המנוחה נעשית נוחות: ככה זה. אבל מכאן מתחיל גם השבר: האדם עדיין זוכר את הטוב המושלם, ועכשיו הוא חי בעולם שסותר אותו בכל יום.

התחנה הרביעית באה כשהאדם מתייצב. יש לו כלים, ניסיון ומעמד, והלב של בראשית, שלא כבה בתוכו, מתעורר שוב. הגעגוע לטוב המושלם חוזר אליו. אבל הוא כבר אינו מבקש אותו מן הקב"ה. הוא מחליט לייצר אותו בעצמו. זה יכול להיות מוסד, ישיבה, ארגון חסד, שיטה חינוכית, או בית שכל פרט בו מתוכנן. וכל זה עשוי להיות טוב מאוד, עד שהטוב נעשה הטוב שלו. הוא קובע מה נכון, וכולם צריכים להתאים. התלמיד שאינו נכנס לשיטה, העובד שנשחק, המשפחה שמשלמת את המחיר. אם נפלה לבנה, הוא בוכה. אם נפל אדם, הוא לא שם לב. זה דור הפלגה שבנפש. ולרוב זה נגמר בפיזור: הפרויקט מתפרק, האנשים עוזבים, השפה המשותפת מתבלבלת.

והתחנה החמישית באה אחרי ההתרסקות. נניח אדם שהקים גמ"ח, ובמשך שנים הלווה ונתן. ואז הוא מגלה שחלק ממי שלו ממנו לא החזירו, שאחרים ניצלו את טוב ליבו, ששמו נעשה כתובת לכל מי שמחפש מישהו לנצל. והוא אומר לעצמו: מספיק. אי אפשר לנהל כאן חיים של טוב. הוא סוגר את הגמ"ח, או משאיר אותו פתוח עם כל כך הרבה תנאים וטפסים וערבים שאיש כבר אינו נכנס. הוא בונה לעצמו חיים מסודרים והוגנים. הוא משלם כל חוב בזמנו, אינו לוקח טובות ואינו נותן טובות. השולחן שלו בשבת סגור לאורחים. וכשעולה בו דחף נדיב, הוא מעניש אותו מבפנים: למה נתת, הרי ניצלו אותך. זו סדום שבנפש. והוא אינו רשע. הוא אדם שנפגע, שראה נצלנים באמת, ושלא מצא מי שיחזיק איתו את השבר.

ולא כל אדם עובר את כל התחנות לפי הסדר. יש מי שנופל מן המבול ישר לסדום, ויש מי שמבלה את כל חייו במגדל. ושניהם עומדים במעשה שלפניו.

מעשה במגיד שיעור. כולנו מכירים את אביגדור, האברך העדין, הרך כמשי, שבשנותיו הצעירות מסתובב בעולם חזור אמונה בטוב הנצחי, ודרך הטוב הזה הוא רואה את העולם ואת יושביו. הוא הראשון שרץ להתרים כסף לבניין המקווה. הוא החלוץ שעומד לצד האברך שפשט רגל. ידיו רב לו לקרב את הבחור הנושר מן השכונה. זו בראשית שלו.

ויהי היום, והפרנסה דוחקת, והוא נעשה מגיד שיעור בשיבה ידועה ומכובדת. תוך שבועות ספורים הוא נעשה כאב לתלמידיו, וכזקוק לכל בני הישיבה. כשבחור נכנס לשיעור באיחור, הוא מגפפו, מנשקו ומעודדו: בטח איחרת מסיבה טובה, ומחר תבוא בזמן. וכשהמנהל תופס בחור שהלך לכוותל באמצע הסדר, אביגדור משתטח בעד הבחור לפני המנהל, ממזרח ועד מערב, ומסביר לו שהבחור הזה הלך להתפלל להצלחת הישיבה ולהצלחת המנהל החשוב.

כעבור חודשיים בלבד מתחיל אביגדור לשמוע זמירות מפי המנהל. זה לא שייך כך. השיעור שלך נהפך לשוק, כל אחד עושה מה שהוא רוצה. נכון שאומרים עליך שאתה מיוחד, אבל אתה משפיע על כיתות אחרות, וכל המסגרת נעשית רופפת. ובכלל, גם אתה סך הכול בן אדם, ויש סיפורים שאתה לא יודע ולא מכיר. למשל, תפסו בחור מן השיעור שלך עם עיתונים, ואתה אפילו לא יודע מזה. לא עדכנתי אותך, כדי שלא תבלבל את הסדר. זרקתי את הבחור מן הישיבה בעצמי.

כך הדברים הולכים ומתגלגלים, עד שאביגדור פוגש במקרה בבית כנסת שכונתי את חיים עוזר. חיים עוזר הוא בחור בן עלייה. הוא יודע כמה מסכתות על בורייך, עם כל הראשונים והאחרונים, ומכין את עצמו לקבל היתר הוראה בבוא היום. כבר תקופה שפניו כבושות בקרקע, ואביגדור מרגיש שליבו טעון עליו. הוא ניגש, מתיישב לידו, מחבק אותו ואומר לו מילה טובה. וחיים עוזר, בלי משים, מטיח בו: אתה פשוט נותן לגיטימציה לעבירות. אתה לא בונה משמעת של יראה. בחורים לומדים אצלך שהכול נסלח. ואביגדור אינו שם לב שבחורים גונבים את ליבו, ועושים שטויות על חשבון האשראי הגדול והאמון שהוא נותן בהם. למשל יוחנני, שאביגדור קורא לו "מיין הייליגער יוחנן בן זכאי", הולך כל יום חמישי לקומזיץ, ומה שנעשה שם, אביגדור לא רוצה לדעת.

ובהמשך מגיעה אליו דרישת שלום מאחד ההורים, ששואל ומטיח בפניו: מיניי לך כתפיים לחינוך כזה? אצל מי ראית את זה? אני לא מזלזל בך חס ושלום, אבל אתה עדיין צעיר ידידי, יש לנו מסורה גם על חינוך! וכך היו הדברים מתגלגלים, עד שאביגדור, המגיד שיעור החשוב, הרגיש שהוא מתחיל להיסדק. כעבור שנה הוא עזב את המשרה. זה המבול שלו.

אחרי כמה שנים הציעו לאביגדור להיות מנהל של חידור. הוא התחבט רבות, אבל מנהל הבנק יודע לדבר בשבעים לשונות... לבסוף נעתר. ותוך תקופה קצרה מכניסו לתפקיד הוא נהיה קשוח, כלפי המלמדים וכלפי התלמידים גם יחד. הוא הנהיג סדר קפדני ומשמעת מדוקדקת, ובמידת מה היו שיכלו לחשוד בו שהוא מתנשא, או שהוא סוגר את חדרו ליבו מלשמוע.

על הקיר במשרדו נלתה תקנון. בשמונה וחמש דלת החידור ננעלת, ומי שמאחר ממתיין בחדר ההמתנה עד ההפסקה. אין יוצאים מן הכיתה בלי פתק חתום. מלמד שמבקש לחרוג מן התוכנית, מגיש בקשה בכתב. הורה שמבקש הנחה בשכר הלימוד, מופנה לטבלה. וכשילד בא באיחור, עם עיניים אדומות ועם סיפור, אביגדור אינו שואל מה קרה. הוא כבר יודע שלכל אחד יש סיפור. הוא שמע פעם את כל הסיפורים, ובמחיר מלא.

ומי שהיה מסתכל היטב, היה רואה **שכל תקנה בתקנון הזה היא צלקת.** על כל סעיף יכול היה אביגדור לספר מעשה. הסעיף על האיחורים נכתב בדמו של הבחור שגופף ונישק בשיעור. הסעיף על היציאה מן הכיתה נכתב בדמו של הבחור שהלך לכוותל, או אמר שהלך לכוותל. הסעיף שמחייב לדווח למנהל על כל דבר, נכתב בדמם של העיתונים שלא ידע עליהם. והסעיף שאוסר על המלמדים להבטיח לתלמידים דבר שאינו בתוכנית, נכתב בדמו של יוחנני, "מיין הייליגער יוחנן בן זכאי", והקומזיץ של יום חמישי.

ויום אחד מגיע אליו מלמד צעיר, נלהב, שליבו פתוח. הוא נתן לילד חלש לצאת מוקדם, כי ראה שהילד אינו מחזיק מעמד. ובהפסקה הוא חילק לו בשקט את הכריך שלו, כי הילד בא בלי אוכל. אביגדור קורא לו לחדר, ונוזף בו. לא מפני שהכריך רע, ולא מפני שהמנהל אכזר. אלא מפני שהמלמד הכניס לחידור טוב שלא בא מן התקנון. ואביגדור יודע לאן זה מוביל. הוא היה שם. ומי שיושב מולו ושומע את הנזיפה, אינו יודע שהוא שומע את אביגדור של פעם מדבר אל עצמו. זו הריבה של סדום, שהוציאה פת לעני בתוך כד.

והחיידר מתנהל למופת. ההורים מרוצים, הסדר מופתי, אין שעורריות ואין סיפורים. "גאון שבעת לחם ושלש השקט". רק לפעמים, כשאביגדור עובר במסדרון ורואה ילד שעומד ליד הדלת הנעולה ובוכה, משהו קטן נצבט בו. והוא מעניש את הצביטה הזאת מבפנים, כמו שלמד: אם תפתח לו, תצטרך לפתוח לכולם. **תשלוט בעצמך, אתה כבר אדם בוגר, יש לך את זה, אתה חזק...**

זו סדום שבנפש, בצירור חי. הוא איננו רשע. הוא לא נעשה גרוע ממי שלא היה רחמן מעולם. הוא אדם שהיה פעם הטוב האלוקי בעיני עצמו ובעיני אחרים, ונשבר כשגילה שהעולם מנצל את הטוב הזה, ושגם הוא עצמו אינו יכול להיות הטוב המושלם. ומן השבר הזה נולדו החוקים. חוקי סדום אינם חוקים של מי ששונא את הטוב. הם חוקים של מי שהתייאש ממנו. כל סעיף בתקנון הוא גדר סביב הלב שלו, כדי שלא יצטרך עוד להיפגע. והאירוניה הקשה מכולן: **אביגדור, המגיד שיעור שנלחם במנהל של הישיבה, נעשה בסוף אותו מנהל בדיוק.**

אבל כדאי להתבונן היטב, כי שני המנהלים האלה נראים זהים, והם עומדים בשתי תחנות שונות. מנהל הישיבה הוא המגדל. הוא בונה מסגרת, והמסגרת חשובה בעיניו מכל בחור שבתוכה. "אתה משפיע על כיתות אחרות, וכל המסגרת נעשית רופפת", הוא אומר לאביגדור. והבחור שנתפס עם העיתונים נזרק מן הישיבה בלי שאביגדור, המגיד שיעור שלו, ידע על כך, "כדי שלא תבלבל את הסדר". הלבנה נשמרה, האדם נפל, ואיש לא שם לב. מנהל הישיבה מחוקק כדי שהישיבה תהיה טובה, כדי להכריח את המציאות להיות מה שצריך. **בשביל לבנות מוסד בעל 'שם' צריכים לייצר מנגנון של סדר כדבעי.** המנהל תמיד אומר.

לעומתו אביגדור, כשנעשה מנהל, כותב תקנון שנראה כמעט אותו דבר, עם אותה דלת נעולה ואותו פתק חתום. אבל השורש שלו אחר. הוא בונה חומה סביב הלב. הוא מחוקק כדי שהעולם לא ידרוש ממנו עוד להיות טוב. זה בדיוק ההבדל שראינו בין החוקים של דור הפלגה לבין החוקים של סדום. אביגדור עצמו דילג על המגדל. הוא עמד מולו כל ימיו בישיבה, נלחם בו ונשבר מולו, ומן המבול שלו נפל ישר לסדום. וכך עומדות במעשה הזה שתי הדרכים זו מול זו: מנהל הישיבה, שמבלה את חייו במגדל, ואביגדור, שנופל מן המבול ישר לסדום. ועל הקיר, התקנון של שניהם נראה אותו דבר. וכדאי לשים לב מה היה חסר לו. לא לב רך יותר, כי לב רך היה לו בשפע. ולא לב קשה יותר, כי אליו הגיע בסוף. גם חוקרים שבדקו רופאים ואנשי טיפול מצאו שמי שנשחק ונסגר איננו בהכרח מי שהרגיש יותר מדי, אלא מי שנשא את הסבל לבדו, בלי דרך להחזיק אותו. מה שהיה חסר לאביגדור הוא משהו שיחזיק אותו את השבר. כשחיים עוזר הטיח בו את דבריו, וכשהורה שאל אותו מניין לו כתפיים, הוא עמד מולם לבד. הוא לא הביא את השבר לפני הקב"ה. **הוא ניסה לשאת אותו על כתפיו, וכשהכתפיים נסדקו, הוא בנה חומה.**

ועכשיו נצייר את אותו אביגדור, באותו חיידר ובאותו בוקר, כשהוא הולך בדרכו של אברהם. הוא עדיין נועל את שער החיידר בשמונה וחמש. ייתכן שאף ינקוט אמצעי משמעת, כי בלי סדר אין חיידר. אבל כשהילד עומד ליד הדלת ובוכה, הוא נעצר. הוא שואל מה קרה. הוא מרגיש את הכאב, ובודק איך לשמור על הכלל ולהשאיר בו מקום לאדם. וכשמלמד צעיר מחלק בשקט כריך לילד רעב, הוא קורא לו לחדר ואומר לו: עשית טוב. עכשיו בוא נחשוב יחד איך אף ילד לא יבוא לכאן בלי אוכל. וכשהוא מרגיש שהלב שלו קורס, הוא חוטף איזה טלית, או ספר מקודש, ועומד בבכי לפני ה' יתברך. אבא, זה כואב!

המנהל בדרכו של אברהם עומד בפני הכרעות כמעט בכל יום, והוא אף מציב גבולות כמעט בכל יום. אבל הגבולות שלו עומדים לפני ה', ולא מול הצלקות שלו. ויש כאן עוד דבר. דור הפלגה העמיד מערכת טובה במקום אנשים טובים. ואברהם לא תלה שלט על פתח האוהל, הוא ישב בו בעצמו. הוא רץ לקראת האורחים, ראה אותם, והגיש להם בידיו. וגם כשאמר ללוט "הפרד נא מעלי", הגבול שלו היה גבול של אדם מול אדם, ולא תקנה שנכתבה מול כולם. אדם שיושב בפתח, מכריע בכל פעם מחדש, ומתפלל על מה שלא הצליח. מנהל בחיידר של אברהם אבינו, כאשר הוא הוצרך לשלוח ילד הביתה: הילד לא 'נזרק'. הוא נסע הביתה במונית. וכעבור כמה ימים המנהל הגיע לביתו של הילד, כמו אברהם אבינו שבא על הגמל למקום מגוריו של ישמעאל. ונשבע שלא ירד.

וכאן צריך להבחין היטב, כי קל לטעות. גם לבעל הגמ"ח שפגשו קודם עומדות כל התחנות. הוא יכול לסגור הכול ביום אחד, וזה המבול. הוא יכול להפוך את הגמ"ח למפעל שחשוב יותר מן הלוויים שלו, מערכת שכופה על כל אחד את הסדר שלה, וזה המגדל. והוא יכול להשאיר את הדלת פתוחה רק על הנייר, וזו סדום. ובאותה שעה, ערבים ותנאים בגמ"ח יכולים להיות בדיוק המחרשה של נח: הכלי המעשי שמאפשר להמשיך לעשות חסד בלי להתמוטט. גם אברהם העמיד גבולות. המבחן הוא מה קורה כשהחוק נתקל באדם שאינו מתאים לו. האם החוק נעצר רגע ושומע, או שהאדם נחתך

כדי להתאים למיטה. מנהל חיידר שקובע שעת כניסה ומקפיד עליה, מחזיק סדר שמאפשר לחיידר להתקיים. אבל כשבא לפניו ילד בוכה, והוא מסרב אפילו לברר למה איחר, מפני שהתקנון חשוב בעיניו מן הילד, שם מתגלה סדום שבנפש.

התיקון לשתי הסכנות האלה הוא הדרך של אברהם. לא לסגור את הגמ"ח, ולא להעמיד פנים שאין נצלנים. לדעת להתרחק ממי שמנצל, כמו "הפרד נא מעלי", ובכל זאת לא לנטוש אותו כשהוא בצרה. להציב גבולות, אבל להציב אותם לפני ה', כש"וירע הדבר מאד בעיניו", ולא כחוק קר שכתבתי לעצמי כדי שלא אצטרך להרגיש. ובעיקר: להתפלל. לבוא לפני הקב"ה ולומר לו את האמת. אני יודע מהו הטוב, ואני רואה שהעולם הזה סותר אותו. **אינני יכול לסגור את השבר הזה לבד, ואינני רוצה לוותר עליו. עוזר לי לעמוד בו.**

ואדם יכול לבחון את עצמו בשלוש שאלות. הראשונה: האם אני מנסה להפוך את העולם למושלם בכוח? אם כן, אני בסכנת דור הפלגה. השנייה: האם אני משתמש במציאות כתירוץ לסגור את הלב? אם כן, אני בסכנת סדום. והשלישית: האם אני מסוגל להציב גבול בלי לוותר על התפילה, על החמלה ועל האחריות? אם כן, אני מתחיל ללכת בדרכו של אברהם. **כי אברהם איננו האדם שאין לו גבולות. הוא האדם שהגבולות שלו עדיין עומדים לפני ה'.**

זו העמידה של אברהם. "ואברהם עודנו עומד לפני ה'". ולמחרת, גם אם לא נענה, הוא חוזר אל המקום אשר עמד שם.

סיכום: עפר ואפר שעומד לפני ה'

התורה פותחת בעולם שאמור להיות שמים, ומגלה שהוא אינו יכול להתקיים. אחרי המבול היא נותנת לארץ רשות להיות ארץ, ומשאירה את האדם בתוך שבר: הוא יודע את הטוב המושלם, וחי בעולם שסותר אותו. ומיד אחר כך היא מראה לנו שתי דרכים לגמור עם השבר לבד. דור הפלגה סוגר אותו כלפי מעלה, בטוב שהאדם מייצר וכופה על כולם, וטוב כזה סופו להתרסק ולהוביל להרג. סדום קורסת לתוכו כלפי מטה, ומבטלת את הטוב כי ממילא אי אפשר לחיות אותו כאן, ונסגרת בעולם שהחוק הוא כל מה שיש בו. ושני הכישלונות מתחילים באותה נקודה, במי ש"הסיע עצמו מקדמונו של עולם". הם שכחו את הטוב של אלוהים, ולא נתנו לו להחזיק את השבר. והעולם שלנו, שעבר את שתי התחנות האלה באותו סדר, יכול ללמוד מהן יותר מכל דור לפניו.

אברהם עומד מול שניהם. מול דור הפלגה, שרצה לעשות לעצמו שם, הוא קורא בשם ה'. מול סדום, ששכחה את תורת הרגל, הוא רוחץ את רגלי האורחים. הוא מתרחק ממי שמנצל את הטוב, ובכל זאת יוצא למלחמה בשבילו. הוא משלח את מי שצריך לשלח, ו"וירע הדבר מאד בעיניו". והוא איננו מנסה לסגור את השבר. הוא מביא אותו לפני הקב"ה.

האדם של בראשית טוב, משום שהוא עדיין אינו יודע מספיק על הרע. האדם של סדום כבר יודע הכול על הרע, ולכן הפסיק להאמין בטוב. ואברהם יודע על הרע, ובכל זאת בוחר בטוב. זו כבר איננה תמימות. זו מדרגה גבוהה לאין ערוך מן התמימות הראשונה. אברהם איננו האדם שנשאר טוב משום שמעולם לא פגש את הרע. הוא האדם שפגש את הרע, הכיר בו, למד לחיות מולו, ואף על פי כן סירב לתת לו להגדיר מהו הטוב, משום שלא החזיק את הסתירה לבדו.

ובשורש של כל המהלך הזה עומדת תובנה אחת. הקב"ה הוא השלם, אבל בעיני הנבראים הוא אינו יכול להיתפס בשלמותו. שלמות אמיתית מחזיקה סתירות, ושכל האדם אינו יכול להחזיק אותן. ולכן הנברא פוגש את השלם רק בשבר. עולם בראשית תבע מן הנברא שלמות בלי שבר, ונמחק במבול. דור הפלגה ניסה לבנות שלמות כזאת מלמטה, והתפזר. סדום ויתרה על השלמות וסגרה את עצמה בחוק, ונהפכה. ואברהם לימד את הדרך היחידה: לחיות בתוך הסתירה, ולהקריב אותה לקב"ה. כי מה שאדם אינו יכול להחזיק בשלמותו, הוא יכול להחזיק רק כשהוא שבור, וכשהוא מביא את השבר אל מי שהוא השלם.

דור הפלגה לקח עפר, שרף אותו בכבשן, ובנה ממנו מגדל כדי להגיע לשמים. אברהם אמר "ואנכי עפר ואפר", ועמד לפני ה'. זה כל ההבדל. **מי שמנסה להפוך את העפר לשמים, מתרסק. מי שמתיימש מן העפר ונועל אותו בפני השמים, נהפך. ומי שנשאר עפר ואפר ועומד לפני ה', מתפלל בתוך הקרע, וחוזר למחרת אל המקום אשר עמד שם, הוא שמחזיק את העולם.**

לקבלת השיעור המודפס בענין 'העלהו ולא שחט'ו' שנמסר בקו אור עולם
לחץ כאן